

KS. ANTONI JAN OŁÓW

TERMINOLOGIA RADOŚCI W PSAŁTERZU*

Język hebrajski Starego Testamentu mimo swego ubóstwa w porównaniu z językami klasycznymi czy współczesnymi zawiera wiele słów i wyrażeń radości, które w języku polskim oznaczają "cieszyć się", "weselić", "być pełnym radości" itp.¹ Ten specyficzny fenomen języka Biblii stanowi kontrast, gdy chodzi o postawę człowieka współczesnego, tracącego nierzadko wiarę i nadzieję.

Z wypowiedzi papieskich, szczególnie Pawła VI, wynika, że przy aktualizacji słowa Bożego Starego Przymierza należy uwzględnić element radości².

Zastosowane przez autorów biblijnych słowa i zwroty dla wyrażenia radości są często bliskoznaczne i trudno je zróżnicować semantycznie. Poezja Psalterza oparta na paralelizmie pozwala jednakże dokonać analizy pola znaczeniowego pojęcia "radość".

Studium terminologii radości, uwzględniające etymologię, formy gramatyczne, znaczenie oraz wzajemne odniesienie poszczególnych słów i wyrażeń ludzkiego szczęścia i wesela, stanowi istotną pomoc w egzegezie i teologii, co potwierdza zasadność podjętej problematyki.

Podstawowym terminem radości (o wąskim zakresie znaczeniowym) w Księdze Psalmów jest *šāmah*³. Występuje on w różnych formach gramatycznych łącznie 68 razy⁴; w tym w formie czasownikowej 55 razy, rzeczownikowej (*šimhāh*) 13 razy i przymiotnikowej (*šāmēah*) 3 razy.

* Arykuł stanowi streszczenie fragmentu rozprawy doktorskiej *Motywy radości w Hymnach Psalterza* (mps KUL). Lublin 1989 s. 8-63.

¹ Por. A. S t r u s. *Topos "la joie de la nature" dans les psaumes*. Roma 1970 s. 5-6.

² Por. Adhortacja Apostolska Pawła VI *Gaudete in Domino*. PPK VIII/1:1977 s. 247, 253-255, 297; Adhortacja Apostolska Pawła VI *Evangelii nuntiandi*. PPK VIII/1:1977 s. 118.

³ Por. S. G r z y b e k. *Elementy konstytutywne biblijnej radości*. RBL 32:1979 s. 250.

⁴ Pierwiastek słowny *šmḥ* występuje w Starym Testamencie 269 razy; w tym w formie czasownikowej 154 razy, rzeczownikowej 94 razy i jako przymiotnik 21 razy.

Hebrajski pierwiastek słowny *šmh* ma odpowiednik w różnych językach grupy zachodniosemickiej, m.in. w ugaryckim *šmh*, co znaczy "radować się", "cieszyć się"⁵. Czasami jednak pierwiastek *šmh* ma nieco inne znaczenie; w tekstach z Ugarit oznacza on "promieniować z oblicza" i określa radość ze zwycięstwa Baala nad śmiercią, odrodzenia się Baala, zbudowania świątyni Baala oraz życia nieśmiertelnego Kereta⁶. Słowniki filologiczne wskazują również na pokrewieństwo *šmh* z akkadyjskim *šamāhu* ("rosnąć") i arabskim *šmh* ("być wyniosłym", "być dumnym")⁷. Pokrewieństwo to stanowi jednak przedmiot sporu wśród uczonych⁸. Podobnie dyskutuje się czy aramejsko-syryjskie *šmh* ("bujnie rosnąć", "świecić", "błyszcząć") jest odpowiednikiem hebrajskiego pierwiastka *šmh*⁹. J. Greenfield twierdzi, iż słowa takie jak: "kwitnąć", "rosnąć" i "świecić", stosowane w językach semickich, są nie tylko spokrewnione z hebrajskim *šmh*, ale również wskazują na jego znaczenie uboczne: "wysoki", "oddalony", "świecić"¹⁰. Niektórzy bibliści przyjmują owe znaczenie uboczne, chociaż ich argumentacja nie jest w pełni przekonująca¹¹. Trudno jest dokładnie określić znaczenie hebrajskiego pierwiastka słownego, opierając się jedynie na analogii pierwiastków innych języków semickich. Zakres pojęć w ramach danego języka podlega ciągłym zmianom; dlatego należy być ostrożnym przy wyprowadzaniu sensu słowa z jego etymologii¹².

Bliższe sprecyzowanie znaczenia terminu *šamah* w nawiązaniu do Biblii również nastęrcza problemy. Należy rozstrzygnąć między innymi, czy podstawowe znaczenie *šamah* ("cieszyć się") wywodzi się od znaczenia "świecić" jako formy czy też sposobu wyrażania radości. Niektóre teksty potwierdzałyby to przypuszczenie. W Ps 19, 9 wyrażenie "serce radują" jest paralelne do "oczy oświecają". Podobny fenomen językowy ma miejsce w Prz 15, 30: "Oczy jasne radują serce [...]". Pojęcie światła na płaszczyźnie literackiej, na zasadzie paralelizmu, łączy się z radością również w Ps 97, 11: "Światło wschodzi dla sprawiedliwego i radość dla ludzi prawego serca". Jednak w podobnym układzie słownictwa w Prz 13, 9 (*'ôr saddiqîm jišmāh*) większość biblistów tłumaczy: "światło sprawie-

⁵ Por. L. Koehler, W. Baumgartner. *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden 1958 s. 924.

⁶ Por. J. Bergman, H. Ringgren, Ch. Barth. *gl šmāh*. TWAT I 8/9:1973 s. 1013.

⁷ Por. W. Gesenius, F. Buhl. *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. 17. Aufl. Berlin 1954 s. 803.

⁸ Por. L. Kopp. *Arabische Etymologien und Parallelen zum Bibelwörterbuch*. VT 9:1959 s. 276.

⁹ Por. E. Ruprecht. *šmh sich freuen*. THAT II 828.

¹⁰ *Lexicographical notes II the Root šmh*. HUCA 30:1959 s. 141-151.

¹¹ Por. M. Saebö. *'ôr Licht*. THAT I 87.

¹² "Obecnie żaden kompetentny językoznawca nie ustala dokładnego znaczenia wyrazu za pomocą etymologii [...]" (W. Albrigt. *Od epoki kamiennej do chrześcijaństwa*. Tłum. E. Zwolski. Warszawa 1967 s. 45).

dliwych (pobożnych) wytryska"¹³. Takiego bowiem przekładu domaga się paralelizm wiersza Prz 13, 9b: "Lampa niewiernych gaśnie". Jeszcze trudniejszą tzw. lekcję mamy u Iz 9, 16a (*cal kēn cal-bahūrājw lō'-jīsmah' ḏdonāj we'et-jetomājw we'eth-'almenotājw*), gdzie kontekst bliższy i dalszy wskazuje na znaczenie pierwiastka słownego *śmḥ*: "łaskawym być", "zlitować się". Rękopis 1Q Iz^a, być może interpretując zwrot *jīsmah'*, rozszerzył lekcję za pomocą wyrażenia *jaḥmōl* ("ma litość"). Zdaniem niektórych egzegetów tekst Iz 9, 16a byłby bardziej zrozumiały, gdyby przyjąć, iż zastosowany tu pierwiastek *śmḥ* znaczy "świecić" w sensie "rozjaśnić oblicze", "być łaskawym"¹⁴.

Z wyjątkiem niektórych, jak np. powyżej, miejsc spornych pierwiastek *śmḥ* oznacza w Biblii, szczególnie w Psalmach, radość i jej przejawy. Jest to radość "praktyczna": rytualne okrzyki i święte aklamacje, które stanowią punkt szczytowy ceremonii o charakterze religijnym. W Ps 16, 11; 45, 16 rzeczownik *śimḥāh* użyty w liczbie mnogiej świadczy o tym, że nie chodzi tu o radości "teoretyczne", opisowe, a raczej o okrzyki radosne pełne entuzjazmu. W Psalterzu *śimḥāh* wyraża się na zewnątrz w sposób spontaniczny, głośny, a nawet krzykliwy. Dowodem tego są synonimy: *gīl* ("wydawać radosne okrzyki"), *rānan* ("radować się głośno", *cālaz* ("krzyczeć z radości"), *rūachi* ("głośno krzyczeć"), *sāḥal* ("rechotać"), *pāsaḥ rinnāh* ("z radości wybuchnąć")¹⁵. Radość ta (*śmḥ*) objawia się w podskokach (Jr 30, 11), tańcu, muzyce (1 Sm 18, 6; 2 Sm 6, 12), tupaniu nogami i klaskaniu w dłonie (Jr 55, 12; Ez 25, 6). Niekiedy słyhać ją daleko, aż poza granice miasta (Ne 12, 43). Potęguje się do "radosnego uniesienia" (2 Krn 29, 30); czasem jest tak wielka, że "ziemia drży od jej okrzyków" (1 Krl 1, 40). Na podstawie 1 Krl 1, 39, gdzie pojawia się zwrot: "niech żyje król Salomon!" (w kontekście *śimḥāh*), można wnioskować, że radość znajduje swój wyraz również w krótkich aklamacjach (por. 1 Sm 18, 6; Iz 16, 10; Ps 137, 3).

Opierając się na tekście Oz 9, 1, traktującym o zakazie, jak się wydaje, zmysłowej radości, P. Humbert wysunął hipotezę, iż *śimḥāh* miała pierwotnie charakter orgiastyczny i pogański¹⁶. Sądzi on, że istnieje ścisły związek między *śimḥāh*, której "siedliskiem życiowym" był kult izraelski a *śimḥāh* rytualną kanańskiego święta jesieni. Starożytny tekst prorocki Oz 9, 1-4 w takim ujęciu

¹³ Por. R u p r e c h t, jw. s. 829. B. D a v i d s o n. *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon*. 6th Ed. London 1974 s. 723.

¹⁴ BH proponuje czytać *jīsmah'*. W języku arabskim słowo *samūḥa* znaczy "być łaskawym".

¹⁵ Por. Ps 21, 2; 32, 11; 43, 4; 40, 17; 63, 12; 100, 2; 118, 24; 149, 2. "Ces parallèles sont très significatifs, car ils attestent et confirment unanimement le caractère vocal, bruyant et enthousiaste de la *śimḥā* qui est donc toujours, dans le Psautier, une exaltation de Yahvé à gorge déployée et non pas un sentiment subjectif d'allégresse ou une liesse désordonnée et matérialiste" (P. H u m b e r t. *Laetari et exultare dans le vocabulaire religieux de l'Ancien Testament*. W: *Opuscules d'un hébraisant*. Neuchâtel 1958 s. 135).

¹⁶ Por. jw. s. 130.

stanowiłby protest autora Księgi przeciwko radości dionizyjskiej, libacji wina, ofiar i krzyków (w. 1. 4). Autorzy biblijni bardzo powoli i ostrożnie mieliby wprowadzać *śimhāh* do swego słownictwa, czego śladem jest fakt, iż Jahwista i Elohista bardzo rzadko stosują ten termin. Ponadto w Biblii istnieją dalsze aluzje do *śimhāh*, jakoby pochodzenia pogańskiego; np. w Iz 30, 29 radość, której źródłem jest obchód "nocnej uroczystości", kojarzy się z radością płynącą z przeżyć uczestników procesji kananejskiego święta intronizacji¹⁷. Te i podobne skojarzenia (por. Iz 9, 1-2; 2 Sm 6, 12) niczego jednak nie przesądzają. Analogia między procesjami kananejskimi a obchodami "nocnej uroczystości" w Izraelu jest natury ogólnej i stąd mało przekonywająca. Gdyby nawet udało się udowodnić, że istnieje podobieństwo fragmentu ceremonii liturgicznych (np. procesji) w Izraelu i Kanaanie, nie wynikałoby tym samym, że *śimhāh* jest pochodzenia pogańskiego. Przeprowadzając analizę porównawczą utworów biblijnych i pozabiblijnych, należy brać pod uwagę nie tylko podobieństwa, ale także różnice, cechy oryginalne, styl, treść itp. W tekście Oz 9, 1 radość (*śmh*) jest zła nie dlatego, że wywodzi się z kananejskiego obrzędu płodności, lecz stąd, że nie pociąga za sobą właściwej postawy człowieka (w. 1b: "[...] opuściłeś Boga swego"). C. Westermann stwierdza, że okrzyk jako wyraz radości, szczególnie w kulcie, jest zjawiskiem znanym w większości religii¹⁸.

Źródłem radości (*śimhāh*) są święta i ważniejsze wydarzenia życia świeckiego: winobranie (Iz 9, 2; 16, 10), zaślubiny (Pnp 3, 11), spotkanie zwycięzcy (1 Sm 18, 6), odprawa straży honorowej (Rdz 31, 27; Ps 45, 16), zbrojne zwycięstwo (1 Sm 19, 5; 2 Sm 1, 20; Am 6, 13). Ponadto radość ma miejsce podczas prozaicznych czynności, takich jak: powitanie gości (Iz 39, 2), jedzenie i picie (Iz 22, 13; Koh 8, 18; Est 9, 17-19) czy też udzielanie rady bliźniemu (Prz 12, 20; 15, 24). Motywem *śimhāh* jest dobra żona (Prz 5, 18), syn (Prz 10, 1; 23, 15. 24), powodzenie w pracy (Koh 3, 22), a nawet śmierć tyranów (Iz 14, 8). W tekstach traktujących o świętach religijnych np. Przaśników (Ezd 6, 22; 2 Krn 30, 21. 23), Tygodni (Pwt 16, 11), Namiotów (Pwt 16, 14-15; Kpł 23, 40) i innych uroczystościach (por. Ezd 3, 12-13; Ne 12, 27. 43) także jawią się wątki ludzkiego szczęścia i wesela.

Pierwiastek słowny *śmh* występuje nie tylko w psalmach z natury "radosnych", jak np. w hymnach i psalmach dziękczynnych¹⁹; również w psalmach królewskich²⁰, dydaktycznych²¹, a nawet w lamentacjach²² znalazł swe zastosowanie.

¹⁷ Por. S. M o w i n c k e l. *Psalmenstudien* II. 2 uitg. Amsterdam 1961 s. 91.

¹⁸ *gtl jauchzen*. THAT I 418.

¹⁹ Por. Ps 9, 3; 30, 2. 12; 33, 21; 40, 17; 66, 6; 67, 5; 68, 4; 92, 5; 107, 30. 42; 118, 24.

²⁰ Por. Ps 21, 2. 7; 45, 9. 16.

²¹ Por. Ps 14, 7; 34, 3; 53, 7; 105, 3. 38; 119, 74.

²² Por. Ps 4, 8; 5, 12; 16, 9. 11; 31, 8; 35, 15. 19. 24. 26-27; 38, 17; 43, 4; 51, 10; 58, 11; 63, 12; 64, 11;

zastosowanie. W tych ostatnich lamentujący przewiduje swe ocalenie od grożących niebezpieczeństw, co przynosi radość. W Psalterzu *šimhāh* ma głównie charakter religijno-duchowy i tylko w niektórych psalmach ma znaczenie świeckie²³. Jeśli nawet autorzy natchnieni za pomocą *šimhāh* określają złośliwe zachowania nieprzyjaciół (por. Ps 35, 15; 38, 17; 89, 43), czynią to w formie modlitewnej skargi, by wróg nie cieszył się przewrotnie (por. Ps 30, 2).

Septuaginta czasownik *šamah* tłumaczy zwykle za pomocą słowa *eufraïneshai*²⁴, co znaczy "ucieszyć się", "być radosnym", "rozweselić się", "zabawić"²⁵. Wulgata tłumaczy *šamah* słowem *exultare* (por. Ps 5, 12; 9, 3).

Kolejnym, podstawowym, terminem radości jest *gīl* i jego pochodne. Występuje on w Księdze Psalmów łącznie 22 razy (w formie czasownikowej 20 razy i rzeczownikowej 2 razy)²⁶.

Hebrajski pierwiastek słowny *gīl* należy do tej samej klasy słów (*media jota*) co akkadyjski *riāšum* (*râšū*) – "cieszyć się", "radować". Czasownik *râšū* pod względem znaczenia różni się od *hadû* ("cieszyć się"); nie łączy się ze słowem *libbu* (serce) i *kabittu* (wątroba)²⁷; *râšū* określa radość zewnętrzną, *hadû* akcentuje bardziej uczucie (upodobanie, zadowolenie itp.). W tekstach ugaryckich pierwiastek *gīl* występuje paralelnie do *šmḥ* ("radować się")²⁸. Dyskusyjną rzeczą jest, czy *gīl* ma swój odpowiednik w arabskim *ġāla* ("obrać się", "kręcić się dookoła") czy też *ġalla* ("być wielkim, wysokim, doniosłym"). P. Humbert twierdzi, że *ġāla* towarzyszy ekstatycznym wołaniom "wirować" uczestników ceremonii liturgicznej i jest przejawem zmysłowej radości²⁹. L. Kopf powołując się na tekst Ps 89, 17 zaprzecza temu i problem etymologii pierwiastka *gīl* pozostaje otwarty³⁰.

Na podstawie lekcji Oz 10, 5 (*lecēglôth cāwen jāġûrû šekan šōmerôn*) i Ps 2, 11 (*ibdû 'eth-jāhwe bejire 'āh wegīlû bircādāh*) niektórzy egzegeci traktują termin *gīl* jako *verbum anceps*, które oznaczać może zarówno "radować się", jak i

69, 33; 70, 5; 85, 7; 86, 4; 90, 14-15; 100, 2; 106, 5; 109, 28; 126, 3; 137, 3. 6.

²³ Np. w Ps 4, 8 *šimhāh* psalmisty jest większa niż "w czasie obfitego plonu pszenicy i wina".

²⁴ LXX niekiedy tłumaczy *šamah* za pomocą *chairein* lub *agalliāsthai*. Por. R. B u l t m a n n. *eufraīnō, eufrosynē*. TWNT II s. 771; R. B u l t m a n n. *agalliāomai*. TWNT I s. 19; H. C o n z e l m a n n. *chairō, charā, synchatrō*. TWNT IX s. 353.

²⁵ Por. Z. A b r a m o w i c z ó w n a. *Słownik grecko-polski*. T. 2. Warszawa 1960 s. 377.

²⁶ Pierwiastek *gīl* występuje w Starym Testamencie 57 razy; jako czasownik 47 razy i rzeczownik 10 razy.

²⁷ Por. B e r g m a n, R i n g g r e n, B a r t h, jw. s. 1013.

²⁸ Por. K o e h l e r, B a u m g a r t n e r, jw. s. 181.

²⁹ Por. H u m b e r t, jw. s. 144.

³⁰ K o p f, jw. s. 249-250; A. W a h r u m u n d. *Handwörterbuch der arabischen und deutschen Sprache*. T. 1. Graz 1970 s. 444-445.

też "lamentować"³¹. Biorąc jednak pod uwagę niepewność (zniekształcenie) lekcji Oz 10, 5, teza zakładająca zmienne znaczenie pierwiastka *gīl* budzi kontrowersje. W tekście Dn 1, 10 termin *gīl* przekłada się zwykle słowem "wiek", lecz jest to w Starym Testamencie odosobniony przypadek takiego tłumaczenia³². Termin *gīl*, podobnie jak *šāmah*, w Biblii zasadniczo oznacza radość i jej przejawy w życiu ludzkim³³. Słowa paralelne, często synonimiczne, w stosunku do *gīl* (*šmḥ*, *šwś*, *šjś*, *rnn*, *clz*, *rwchi*, *pšh*, *hll*) potwierdzają tę opinię. Na tle znaczeniowo zbieżnych słów *gīl* jawi się jako czynność lub też proces we wspólnocie; wyraża się w radosnych, nierzadko krzykliwych, pełnych emocji, wołaniach³⁴.

F. Crüsemann sądzi, że czasowniki takie jak: *gīl*, *šāmah*, *rūac*, *rānan*, *ālas*, *pāšah* i *sāhal* wyrażają radość bez artykułowanych dźwięków (mowy i śpiewu) i odróżniają się od czasowników występujących w wezwaniach hymnicznych: *šīr*, *hālat pi.*, *zāmar*, *jādah hi.*, *zākar hi.*, *nāgad hi.* itp., których artykulacja jest typowa³⁵. W Psalmach jednakże niektóre czasowniki z obu grup słownych występują w paralelizmach synonimicznych (np. Ps 9, 3; 97, 12; 98, 4).

Godnym uwagi jest fakt, że termin *gīl* i jego pochodne w przeciwieństwie do *šāmah* nie występują nigdy w kontekście dorocznych świąt izraelskich i składanych ofiar. Znalazły natomiast szerokie zastosowanie w tekstach mesjańskich i eschatologicznych (por. Za 9, 9; Iz 25, 9; 65, 18-19)³⁶.

W Psalterzu *gīl* ma charakter religijny, zwykle kultowy. Jedyne w trzech tekstach psalmów (Ps 13, 5; 51, 10; 65, 13) ma znaczenie przenośne. Podobnie jak termin *šāmah*, *gīl* występuje we wszystkich gatunkach psalmów: w hymnach³⁷, w psalmach dziękczynnych³⁸, w psalmach królewskich³⁹, dydaktycznych i lamentacjach⁴⁰. Znalazł więc zastosowanie w psalmodii różnych epok dziejów Izraela (por. 1 Krn 16, 31) i utrzymał się aż do psalmów najmłodszych, jak np. Ps 118. Wpłynął na to zapewne duchowy wydzźwięk samego słowa. Nawet

³¹ Por. W. R u d o l f. *Hosea. Kommentar zum Alten Testament*. T. XIII/1. Neukirchen 1966 s. 196-197.

³² Por. E. K ö n i g. *Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament*. 5. Aufl. Leipzig 1931 s. 59; G. L i s o w s k y. *Konkordanz zum hebräisches Alten Testament*. 2. Aufl. Stuttgart 1981 s. 1376-1377; BT Wyd. 4 s. 1032.

³³ Por. S t r u s, jw. s. 6-7; W e s t e r m a n n, jw. s. 416.

³⁴ W językach semickich istnieje wielka możliwość wyrażania treści nie tylko głosem, ale też gestykulacją, ruchem.

³⁵ *Studien zur Formgeschichte von Hymnus und Danklied in Israel*. WMANT 32. Neukirchen 1969 s. 50-55.

³⁶ Por. również Za 10, 7; Iz 29, 19; 35, 1-2; 49, 13; 61, 10; So 3, 17; Jl 2, 21.

³⁷ Por. Ps 48, 12; 96, 11; 97, 1. 8; 149, 2.

³⁸ Ps 9, 15; 16, 9; 32, 11; 65, 13; 118, 24.

³⁹ Por. Ps 2, 11; 21, 2; 45, 16; 89, 17.

⁴⁰ Por. Ps 14, 7; 53, 7 i Ps 13, 5-6; 31, 8; 35, 9; 43, 4; 51, 10.

w skardze jednostki Ps 13, 5, gdzie ukazana jest przewrotna radość nieprzyjaciół, ostateczną racją i podmiotem skutecznego działania jest Bóg. On ratuje wierznych z wszelkiego ucisku, stąd płynie radość i wesele (Ps 31, 8; 35, 9; 51, 10). Podobnie np. w Ps 65, 13 "radość" stepowych pastwisk i pagórków jest niczym innym jak duchowo-religijną radością psalmisty (por. Ps 96, 11; 97, 1).

Septuaginta tłumaczy czasownik *gîl* najczęściej za pomocą *agalliáomai*⁴¹, rzadziej przez *chaîrein*⁴² i *eufraînō*⁴³. W Psalterzu odpowiednikiem *gîl* jest tylko *agalliáomai* i jego pochodne. W połączeniach zaś czasowników *šamah* i *gîl*, pierwszy z nich tłumaczony jest przez *eufraînō* (i jego pochodne), drugi przez *agalliáomai* (i jego pochodne). W Ps 42, 4 w wersji LXX występuje jeden termin określający radość – *eufraînonta*; w tekście masoreckim Ps 43, 4 są użyte dwa terminy: *šimhath* i *gîlî*. Wulgata tłumaczy *gîl* słowem *exultare*⁴⁴.

Oprócz klasycznych terminów radości (*šamah*, *gîl*) w Psalterzu występują inne słowa, zwykle wieloznaczne, na oznaczenie ludzkiego szczęścia i wesela. Są nimi m.in. *rānan*, *rûac*, *šûš* (*šîš*), *cālaz*, *cālaš* i *hālal pi*.

Pierwiastek słowny *rnn* występuje w Księdze Psalmów 42 razy; w formie czasownikowej 23 razy i rzeczownikowej (*rinnāh*, *renānāh* i *ron*) 19 razy⁴⁵.

Hebrajski pierwiastek *rnn* ma swój odpowiednik w ugaryckim *rnn* – "krzyczeć", "wydawać radosne okrzyki" – i arabskim *rnn*: "krzyczeć", "wołać", "brzęczeć"⁴⁶. Judeo-aramejskie *rānan* w koniugacji *pa^cel* znaczy: "cieszyć się", "radować". W języku neohebrajskim czasownik *rānan* w formie *pi* przyjmuje znaczenie "sarkać", "mrużyć", "szemrać"⁴⁷.

Pod względem znaczenia filologicznego pierwiastek *rnn* w Starym Testamencie nie jest jednoznacznie określony. Oznacza zwykle radość zewnętrzną (por. Jr 31, 7; Job 38, 7; Iz 54, 1). W koniugacji *qal* pierwiastek ten może określać również smutek, płacz (por. Lm 2, 19) i głośne narzekanie (por. Iz 61, 7). Podobnie rzeczownik *rinnāh* ma dwa podstawowe znaczenia: krzyk radości i smutku⁴⁸. Pierwiastek *rnn* występuje w paralelizmach następujących słów i wyrażań: *šhl* (Iz 12, 6), *rw^c hi*. (Iz 44, 23; So 3, 14), *nš' qōl* (Iz 52, 8), *šwh* (Iz 42, 11), *mḥ' kaf* (Ps 98, 8), *šjr* (Ps 59, 17), *zmr pi*. (Ps 71, 23) *gîl* (Iz 16, 10; 35, 2; 49,

⁴¹ Albo też *agalliásthai*, *agalllasis*, *agalllama*; łącznie 27 razy. Por. B u l t m a n n. *agalliáomai*, jw. s. 19.

⁴² Ewentualnie *chará* lub *syghatro*; ogółem 10 razy. Por. C o n z e l m a n n, jw. s. 352.

⁴³ Albo też *eufrosynē* (5 razy). Por. B u l t m a n n. *eufraînō*, *eufrosynē*, jw. s. 770-771.

⁴⁴ W TM Ps 89, 17 występuje jeden raz pierwiastek *gîl*; Wulgata zaś przekłada go dwukrotnie.

⁴⁵ Pierwiastek *rnn* występuje w Starym Testamencie 93 razy; w formie czasownikowej 53 razy i rzeczownikowej 40 razy.

⁴⁶ Por. B. M. B e l k i n. *Arabsko-ruskij słowar'*. Moskwa 1970 s. 224-225.

⁴⁷ Por. G e s e n i u s, B u h l, jw. s. 895.

⁴⁸ Por. 1 Krn 8, 28; Iz 43, 14; Ps 17, 1; 30, 6; 61, 2; 88, 3; 106, 44; 119, 169; 142, 7.

13), *šmḥ* (So 3, 14; Za 2, 14; Prz 29, 6), *clz* (Ps 96, 12; 149, 5), *clṣ* (Ps 5, 12) i *šwš* (Ps 105, 43).

W Psalmach *rnn* występuje często w lamentacjach⁴⁹ i hymnach⁵⁰, rzadziej w innych gatunkach literackich: w psalmach dziękczynnych⁵¹, dydaktycznych⁵² i królewskich (Ps 20, 6; 89, 13; 132, 9. 16). W zależności od kontekstu i formy gramatycznej *rānan* przyjmuje tu różne odcienie znaczeniowe. Jako czasownik w koniugacji *qal* oznacza radosny krzyk (por. Ps 35, 27). W formie *pi*. wyraża również radość intensywną (por. Ps 59, 17; 63, 8; 132, 9). W niektórych tekstach *rnn* jest znakiem uniwersalności (Ps 67, 5; 98, 4; 145, 7). Niekiedy podkreśla wiarę jednostki (Ps 51, 16; 71, 23; 92, 5), innym razem wspólnoty (Ps 20, 6; 90, 14; 95, 1). W Ps 107, 22 wyrażenie *berinnāh* odnosi się do składanej ofiary. W opisie interwencji zbawczej Boga w stosunku do narodu wybranego (Ps 105, 43) być może *rinnāh* wskazuje na naturę wybawienia. Sens i znaczenie *rinnāh* zmienia się w zależności od budowy gramatycznej tego rzeczownika. W sześciu tekstach psalmów posiada sufiks akcentujący głośną skargę i smutek⁵³. W kilku wypadkach *rinnāh* przybiera formę *rinnāti* i odnosi się do modlitwy⁵⁴. W Ps 100, 2 słowo *rēnānāh* będąc w parareli z *šimḥāh* intensyfikuje uczucie radości. W Ps 63, 6 wyrażenie *rēnānôt* określa sposób wychwalania Boga. Natomiast w Ps 32, 7 *ranê* oznacza kultyczny okrzyk ludzi sprawiedliwych (por. w. 3-5. 11).

W Psalterzu w tłumaczeniu Septuaginty równoznacznikiem *rānan* jest niemal wyłącznie *agalliáomai*⁵⁵. Konstrukcje gramatyczne *šmḥ* – *rnn* Septuaginta oddaje słowami: *eufraínesthai* – *agalliáomai* (por. Ps 35, 27; 67, 5; 90, 14). U Deutero-Izajasza w wersji LXX odpowiednikiem *rānan* jest *eufraínō*. Wulgata słowo *rinnāh* tłumaczy: *exultatio*, *laudatio*, *laus*, *laetitia*, *depraecatio*, *oratio*, *preces*.

Inny termin radości – *rûac* – występuje w Księdze Psalmów 18 razy (14 razy w formie czasownikowej i 4 razy jako rzeczownik – *terûcāh*)⁵⁶. Filolodzy wskazują na analogię, jaka zachodzi między starotestamentalnym hebrajskim *rûac* a arabskim *rûca* ("krzyżeć", "wyć", "ryczeć")⁵⁷. W kontekście Biblii termin

⁴⁹ Por. Ps 5, 12; 17, 1; 35, 27; 42, 5. 7; 51, 18; 59, 17; 61, 2; 63, 8; 71, 23; 88, 3; 90, 14; 106, 44; 126, 2. 5. 6; 142, 7.

⁵⁰ Por. Ps 33, 1; 47, 2; 84, 3; 96, 12; 98, 4. 8; 100, 2; 145, 7; 149, 5.

⁵¹ Por. Ps 30, 6; 32, 7. 11; 65, 9; 67, 5; 92, 5; 107, 22; 118, 15.

⁵² Por. Ps 81, 2; 95, 1; 105, 43; 119, 169.

⁵³ Por. Ps. 17, 1; 61, 2; 88, 3; 106, 44; 119, 169; 142, 7.

⁵⁴ Por. N. E. W a g n e r. *rinnāh in the Psalter*. VT 10:1960 s. 339-440.

⁵⁵ Niekiedy tylko: *térpein*, *déomai*, *eulógemai*, *hymnetn*, *aksioun* itp.

⁵⁶ W hymnach (33, 3; 47, 2. 6; 98, 4. 6; 100, 1; 108, 10; 150, 5), w psalmach dziękczynnych (41, 12; 65, 14; 66, 1), lamentacjach (27, 6; 60, 10; 108, 10), w psalmach dydaktycznych (81, 2; 95, 1. 2) i raz w psalmie królewskim (89, 16).

⁵⁷ Por. K o e h l e r, B a u m g a r t n e r, jw. s. 881.

rûac ma kilka znaczeń: "krzyczeć", "wznieść okrzyk wojenny", "dać w trąby", "cieszyć się". W tym ostatnim znaczeniu występuje w trzech koniugacjach (*hifil*, *piłpel* i *hitpael*). Jest to radość intensywna (por. Iz 16, 10 – *jeroāc*) i zarazem zewnętrzna. Świadczą o tym słowa paralelne: *rānan* (Iz 44, 23), *gîl* (Za 9, 9), *zāmar* (Ps 95, 2; 98, 4), *šir* (Ps 65, 14), *qôl* (Ps 47, 2; 98, 4). Podmiotem radości (*rûac*) jest zwykle człowiek (niekiedy natura – por. Ps 65, 14; 98, 6) w wymiarze zbiorowym⁵⁸. Przedmiotem zaś są m.in. dzieła Boże (Ps 41, 12), zwycięstwo (Ps 60, 10), moc zbawcza Boga (Ps 95, 1), składane ofiary (Ps 27, 6).

Septuaginta czasownik *rûac* w znaczeniu "cieszyć się" tłumaczy najczęściej przez *alaládzō* i *epichairō*, rzeczownik *terûcāh* za pomocą *alāletos* i *fōnē megālē*. Wulgata termin *rûac* oddaje zwykle przez *iubilare*, *terûcāh* – przez *iubilum* i *vox magna*.

Kolejny termin radości – *śûś* (*śiś*) – występuje w Psalterzu 13 razy (w formie czasownikowej 7 razy i rzeczownikowej – *śāsôn* i *māsôs* – 5 razy)⁵⁹. Zdaniem T. Nöldeke termin ten spokrewniony jest z arabskim *šaša* ("głos wabiący")⁶⁰. E. König twierdzi, iż pierwotne znaczenie pierwiastka słownego *śwś* było "skakać z radości"⁶¹. Nie występuje on w biblijnym języku aramejskim. Poważną trudność sprawia językoznawcom ustalenie drugiej, pierwotnie rdzennej spółgłoski słowa; czy była to spółgłoska *jôd* (j) czy *wāw* (w), czy też istniały dwa słowa *śûś* i *śiś* niezależnie od siebie. Być może pojawiająca się w środku rdzenia słownego spółgłoska *jôd* to jedynie wynik określonych zjawisk gramatycznych (np. koniugacji *hifil*)⁶². Istnieje też możliwość, że termin *śiś* jest niezależny w stosunku do terminu *śûś* i miał pierwotnie rdzenną spółgłoskę *jôd*. Nie wdając się w szczegółowe rozważania natury semantycznej, można hipotetycznie przyjąć, że są to tzw. słowa "współlistniejące", tj. mające to samo znaczenie, chociaż różną formę.

Czasownik *śûś* (*śiś*) występuje tylko w koniugacji *qal* i oznacza: "cieszyć się", "weselić", "radować". Z innymi częściami mowy łączy się w różne konstrukcje gramatyczne⁶³. Podmiotem *śûś* (*śiś*) jest niekiedy sam Bóg (Iz 65, 18. 19; Jr 32, 41)⁶⁴. Rzeczywistym i najczęstszym podmiotem radości jest jednak czło-

⁵⁸ W Ps 41, 12; 60, 10; 108, 10 wyjątkowo podmiotem *rûac* jest jednostka.

⁵⁹ Pierwiastek *śwś* (*śiś*) występuje w Starym Testamencie 66 razy; w formie czasownikowej 27 razy i rzeczownikowej 39 razy.

⁶⁰ Por. G e s e n i u s, B u h l, jw. s. 799.

⁶¹ Por. M. A m m e r m a n n. *Die religiöse Freude in den Schriften des Alten Bundes*. Rama 1942 s. 13.

⁶² Por. P. J o ũ o n. *Grammaire de l'hébreu biblique*. Rome 1965 s. 174.

⁶³ Np. z przedrostkiem *b^c* (Ps 35, 9; 40, 17; 70, 5), z *c^{al}* (Jr 32, 41; So 3, 17; Ps 119, 163), z partykułą *kt* (Lm 1, 21), z *l^e* inf. constr. (Jr 32, 41; Ps 19, 6).

⁶⁴ Antropopatyzmy mogą świadczyć o bliskim kontakcie człowieka z Bogiem.

wiek, bądź to jednostka (Ps 35, 9; 119, 14. 162), bądź wspólnota⁶⁵. Sporadycznie podmiotem radości są określone kręgi przyrody (Iz 35, 1; Ps 19, 6).

Rzeczownik *śāsôn* podobnie jak *śimḥāh* ma zazwyczaj charakter zewnętrzny i zarazem wokalny. Dowodem tego jest m.in. powtarzające się u Jeremiasza wyrażenie *qôl śāsôn weqôl śimḥāh* ("głos radości i głos wesela" – 7, 34; 16, 9; 25, 10; 33, 11). W Ps 119, 111 *śāsôn* łączy się z *leb* (serce) i określa radość duchową. Natomiast w Ps 51, 14 *śāsôn* jest w bezpośrednim związku z terminem *jēšāc* (ratunek, zbawienie).

Podmiotem *māsôs* jest natura (por. Lm 2, 15; Iz 32, 13; Ps 48, 3) oraz człowiek (por. Iz 62, 5); przedmiotem Jerozolima, zwana Górą świętą i Syjonem (Iz 66, 10; Jr 49, 25; Ps 48, 3) i nowy lud Boży (Iz 65, 17. 19).

W Psalterzu pierwiastek słowny *śwś* (*śjś*) występuje najczęściej w lamentacjach i psalmach dydaktycznych⁶⁶. Niemal we wszystkich tekstach radość ta ma charakter religijny⁶⁷; jest pozytywna, a termin *śûś* (*śîś*) nie określa nigdzie w Psalmach przewrotnej radości nieprzyjaciół. Fakt, iż *śûś* (*śîś*) nie jest nigdzie bezpośrednio i wyraźnie złączony z ofiarą, bądź też ucztą biesiadną (por. Est 8, 17), wskazuje na duchowy charakter terminu.

Septuaginta tłumaczy *śûś* (*śîś*) głównie przez *eufraînesthai*, rzadziej poprzez *chaîrein*, *agalliásthai* i *térpein*. W Wulgacie odpowiednikiem *śûś* (*śîś*) jest *gaudere*, *exultare* i *laetare*.

Dalsze terminy radości w Psalterzu – *cālaz* i *cālas* – wywodzą się przypuszczalnie od jednego źródłosłowu i oznaczają "radować się", "cieszyć", "triumfować"⁶⁸. Mają one swój odpowiednik w arabskim *cālāsā* ("smakować", "rozkoszować", "delektować się") i akadyjskim *elēsu* ("być radosnym")⁶⁹.

Pierwiastek słowny *clz* w Biblii hebrajskiej występuje 24 razy (jako czasownik 16 razy i przymiotnik – *cālēz*, *cālîz* – 8 razy), z tego aż siedmiokrotnie w Psalmach⁷⁰.

Podmiotem radości (*clz*) są ludzie sprawiedliwi (Ps 28, 7; 68, 5; 149, 5; So 3, 14), sam Bóg (Ps 60, 8), stworzona przez Niego natura (Ps 96, 12), a także wewnętrzne organy człowieka (Prz 23, 16); przedmiotem – ocalenie (Ps 108, 8), zwycięstwo Boga (Ps 68, 5) i Jego sąd (Ps 96, 12).

Synonimami *clz* są: *śmḥ* (Jr 50, 11), *rnn* (Ps 96, 12; 149, 5), *gjl* (Ha 3, 18), *rwC* (So 3, 14), *zmr* i *śjr* (Ps 68, 5). Typowym przykładem nagromadzenia synoni-

⁶⁵ Grupa społeczno-religijna, cały naród itp.; por. Ps 68, 4; 70, 5; Iz 66, 10.

⁶⁶ Ps 35, 9; 51, 10. 15; 70, 5 i Ps 105, 43; 119, 11. 14. 162.

⁶⁷ Jedynie w Ps 19, 6 w znaczeniu dosłownym oznacza radość świecką.

⁶⁸ Słowniki filologiczne podają, że spółgłoska hebrajska *zajin* jest spokrewniona ze spółgłoską *śādē*, por. G e s e n i u s, B u h l, jw. s. 614, 617.

⁶⁹ Por. A m m e r m a n n, jw. s. 12.

⁷⁰ Ps 28, 7; 60, 8; 68, 5; 94, 3; 96, 12; 108, 8; 149, 5.

mów radości jest tekst So 3, 14: "Wesel się (*rnn*) córko Syjonu, wykrzykuj głośno (*rw^c*) Izraelu, raduj się (*śmḥ*) i wesel córko Jeruzalem". Synonimy te wskazują, że termin *c̄alaz* ma dużą dozę ekspresyjności.

W formie przymiotnikowej – *c̄ālēz*, *c̄ālīz* – pierwiastek *clz* w Psalmach nie występuje.

Septuaginta termin *c̄alaz* tłumaczy zwykle przez *agalliáomai*; Wulgata – *exultare*.

Termin *c̄alaš* występuje w Psalterzu czterokrotnie (Ps 5, 12; 9, 3; 25, 2; 68, 4); oznacza zawsze radość religijną. Objawia się na zewnątrz poprzez okrzyki i radosne wołania. Paralelne słowa to: *rānan* (Ps 5, 12), *śāmaḥ* (Ps 9, 3; 68, 4), *zāmar* (Ps 9, 3) i *śûš* (Ps 68, 4). Septuaginta podobnie jak w przypadku terminu *c̄alaz* tłumaczy *c̄alaš* za pomocą *agalliáomai*; Wulgata – *exultare*.

Lista terminów radości w Psalmach byłaby niepełna, gdyby pominąć słowo *hālal pi.*, które w Księdze Modlitw, jaką jest Psalterz odgrywa znaczną rolę⁷¹. Świadczy o tym m.in. duża częstotliwość zastosowania pierwiastka *hll* (114 razy)⁷² oraz bogactwo form gramatycznych i treści.

Nie ma zgodności autorów opracowań leksykograficznych, jeśli chodzi o ustalenie, w kontekście Biblii, znaczenia źródłosłowu *hll*. W. Gesenius podaje, że główne, podstawowe znaczenie pierwiastka *hll* jest "ucieszyć się", ubocznie zaś – "chwalić", "sławić". Bardziej współczesny słownik L. Koehlera i W. Baumgartnera to pierwsze znaczenie pomija; tłumaczy przez "sławić", "wychwalać" w odniesieniu bądź to do człowieka, bądź do Boga⁷³.

Nieco światła na sens i znaczenie słowa rzuca etymologia. Odpowiednikiem hebrajskiego *hālal* jest akkadyjskie *alālu* ("śpiewać radośnie", "cieszyć się"), ugaryckie *hll* ("cieszyć się"), arabskie *halal* ("cieszyć się", "krzyczeć"), syryjskie *halal* ("sławić", "śpiewać"), i asyryjskie *alālu* ("cieszyć się"). W poszukiwaniu znaczenia jakiegoś słowa nie można jednak oprzeć się tylko na etymologii. Pierwotne znaczenie okazuje się często zmienne, w zależności od kontekstu⁷⁴.

⁷¹ W niniejszym studium słownictwa radości zostały pominięte terminy, które ze względu na szeroki zakres znaczeniowy w mniejszym stopniu oddają ideę radości. Chodzi tu o takie słowa i wyrażenia jak: *'āhab*, *bālag*, *bāsar pi.*, *hādāh*, *zākar*, *zāmar*, *jādāh*, *jašab hi.*, *māhā* – *kaf*, *nā^cam*, *c̄alas*, *pāšah*, *śāhal*, *śāwah*, *rā 'ah b^e*, *śāhaq*, *śā^ca^c*, *šr* i inne. Por. A m m e r m a n n, jw. s. 14-15; R. B a c k h e r m s. *Religious Joy in General in the New Testament and Its Sources in Particular*. Fribourg 1963 s. 12-15. Niektóre słowa, nawet pod względem znaczenia, całkowicie różne (jak np. *'dr* – *światło* – por. Jr 25, 10), w pewnych tekstach zdają się wyrażać, o czym już było wzmiankowane (Ps 97, 11), ideę radości.

⁷² Pierwiastek słowny *hll* w znaczeniu "chwalić", "sławić", "cieszyć się", występuje w Biblii 206 razy; w formie czasownikowej (*pi.*, *pu.* i *hitp.*) 146 razy i rzeczownikowej (w tym imiona własne: *hillel*, *mahdlat 'el* i *j'halle 'el*) 60 razy.

⁷³ Por. G e s e n i u s, B u h l, jw. s. 234.

⁷⁴ Por. P. G u i r a u d. *Semantika*. Warszawa 1976 s. 30.

Czasownik *hālal* występuje w różnych wolitywnych trybach, najczęściej rozkazującym (*imperativus*)⁷⁵. W trybie tym *hālal* jawi się w paraleli ze słowami wyrażającymi pochwałę, uwielbienie i wysławianie Boga: *jādah hi.*, *bāarak pi.*, *rūm pil.* i *šābah*. Czasowniki paralelne wyrażające radość i wesele (np. *gīl*, *rānan*, *šamah*) wskazują, że chwalenie Boga może się spełniać tylko w radości⁷⁶. Radość w wezwaniu pochwalnym stanowi w Starym Testamencie, zwłaszcza w Psalterzu, element konstytutywny pochwały, zawsze obecny⁷⁷. Przy nakazie głoszenia chwały (*hll*) autorzy biblijni wspominają często o formach wysławiania, m.in. o śpiewie (*šir* – por. Ps 149, 1) i grze na instrumentach muzycznych (*zāmar* – por. Ps 149, 3; 150, 3-5). Śpiew bowiem i muzyka służą również oddawaniu czci Bogu. Tylko człowiek cieszący się, grający, śpiewający, może głosić chwałę Stwórcy, sam umysł i przekonania nie wystarczą.

Oprócz trybu rozkazującego – *imperativus* – czasownik *hālal* występuje w formie *cohortativus* i *iussivus*. W tym wypadku wysławianie Boga ma również radosny charakter: "[...] chwała Jego niech będzie zawsze na moich ustach [...] niech słyszą pokorni i niech się weselą" (Ps 43, 2-3). Tekst Ps 9, 15 wskazuje na ścisły, istotowy związek pochwały i radości: "bym głosił wszelką chwałę w bramach Córy Syjońskiej i weselił się Twoją pomocą". Podobnie w Ps 69, 31 wysławianie Boga odbywa się poprzez dziękczynienie, wśród pieśni i radości: "Pieśnią pragnę chwalić imię Boga i dziękczynieniem Go wysławiać" (por. w. 33).

Istnieje mała grupa tekstów, w których *hālal* nie występuje w żadnym z wymienionych powyżej wolitywnych trybów (np. Ps 65, 2; 147, 1; Jr 17, 14). W tekstach tych zawarta jest refleksja nad sprawami dotyczącymi kultu. Nie brak tu także akcentów radości (por. Ps 84, 5; 119, 175).

Oprócz znaczenia religijnego czasownik *hālal* przybiera niekiedy znaczenie świeckie (por. Rdz 12, 15; 2 Sm 14, 25; Prz 31, 28). Chodzi tu nie tyle o radosne wychwalanie, ile raczej o ludzkie, rozumiane potocznie, chwalenie, sławienie kogoś lub czegoś⁷⁸. W tym świeckim znaczeniu *hālal* wyraża radość sporadycznie i w sposób uboczny (por. 2 Krn 23, 12; Ps 63, 12).

Od pierwiastka *hll* wywodzi się rzeczownik *hillālīm* ("radość święteczna"), *mahālāl* ("pochwała") i *ʿhillāh* ("sława", "chwała"). Podczas gdy dwa pierwsze rzeczowniki występują w Biblii rzadko (Kpł 19, 24; Sdz 9, 27; Prz 27, 21), trzeci – *ʿhillāh* – aż 54 razy (w Psalterzu 30 razy) i odnosi się zazwyczaj do spraw związanych z kultem. Słowo *ʿhillāh* oprócz znaczenia podstawowego, w niektó-

⁷⁵ Np. Ps 113, 11; 117, 1; 148, 1. 2. 3. 4. 7 itp.

⁷⁶ Por. C. Westermann. *hll pi. loben*. THAT I 495; H. Ringgren. *hll I und II, hillālīm, ʿhillāh*. TWAT II 4:1974 s. 437-438.

⁷⁷ Inaczej jest w Nowym Testamencie; wezwanie do pochwały i wezwanie do radości występują zwykle oddzielnie; por. Westermann, tamże.

⁷⁸ Por. jeszcze Jr 48, 2; 49, 25; Prz 20, 14; 25, 14.

rych tekstach ma znaczenie uboczne: "radość", "wesele" (por. Ps 9, 15; 33, 1; 34, 2).

Na uwagę zasługuje jeszcze wyrażenie *hālēlū jāh*, które stanowi skróconą formę wezwania pochwalnego ("chwalcie Jahwe"). Występuje ono w Psalterzu 24 razy, przeważnie na początku lub na końcu psalmu i wyraża radość i uwielbienie⁷⁹.

W Księdze Psalmów pierwiastek *hll* znalazł największe zastosowanie w hymnach (63 razy), następnie w lamentacjach (33 razy), w psalmach dziękczynnych i dydaktycznych (po 8 razy), najmniej – dwukrotnie – występuje w psalmach królewskich (Ps 18, 4; 22, 4).

Septuaginta tłumaczy *hll pi.* najczęściej za pomocą *ainein*, następnie *hymnein* i *eksomologeisthai*; *hll hitp.* przez *egkáuchasthai*, *epainein* i *endoksádzesthai*. Rzeczownik *ʿhillāh* jest oddawany zwykle za pomocą *ainesis* i *endoksádzesthai*. Wulgata termin *hālāl* tłumaczy przez *laudare*; słowo *ʿhillāh* przez *laus*.

W zakończeniu trzeba stwierdzić, że w Psalterzu istnieje bogactwo terminów na określenie radości. Terminami podstawowymi są: *sāmāh* i *gīl*. Występują najczęściej w tekstach traktujących o izraelskim kulcie. Przejawiają się na zewnątrz w entuzjastyczny sposób i odnoszą się do Boga. Nie ma większych podstaw by twierdzić, jakoby wywodziły się ze świata pogańskiego. W hymnach termin *sāmāh* stanowi konstytutywny element pochwały. Termin zaś *gīl* poza kultem i sprawami z nim związanymi określa radość mesjańską i eschatologiczną. Terminy *sāmāh* i *gīl* oznaczają zwykle radość człowieka cieszącego się Bogiem. Podobne znaczenie mają inne terminy, o szerokim zakresie znaczeniowym (*rānan*, *rūac*, *śūs*, *śīs*, *ʿālaz*, *ʿālas*, *hālāl pi.*), które ze względu na wieloznaczność wyrażają radość w stopniu mniej widocznym. Czasami – jak w wypadku *rūac* i *hālāl* – trudno je zróżnicować semantycznie. Występują często w kontekście śpiewu i gry na instrumentach muzycznych. Odnoszą się do Boga, Jego czynów i przymiotów; mają charakter religijno-duchowy.

Religijna radość człowieka Starego Przymierza stanowi pozytywny przykład dla chrześcijanina czasów współczesnych.

⁷⁹ Por. A. R i d o u a r d. *Uwielbienie*. STB s. 1020; C. W e s t e r m a n n. *Das Loben Gottes in den Psalmen*. 3. Aufl. Göttingen 1968 s. 95.

DIE TERMINOLOGIE DER FREUDE IM PSALTER

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorstehende Untersuchung zeigt, wie reich der hebräische Sprachschatz an Worten ist, mit denen er die Freude als Stimmung und Ausdruck darzustellen vermag.

Am häufigsten begegnet man dem Terminus *šamah*, sich freuen. Das Wort übergeht von profaner zu religiöser Bedeutung; die religiöse Freude kann sich nicht anders äussern wie die profane. Lediglich durch objektive, seien es heilsgeschichtlich oder sittlich bedingte Momente, ist jene als religiös charakterisiert und von dieser unterschieden. Die Bedeutung der Wurzel *gl* ist streng religiös, bezieht sich fast stets auf die Heilsfreude. Die andere, komplementäre, Termine wie *rānan*, *raac*, *šās (šš)*, *alaz*, *alas* und *hālal pi*, weisen neben sprachlichem Reichtum eine bunte Skala von Bedeutungsmomenten auf, welche die Freude als Stimmung und Ausdruck einmal mehr als innerseelisches, ein anderes Mal als demonstratives und sich mitteilendes Erlebnis darstellen.

Für das religiöse Freudenerlebnis bedeutet diese terminologische Mannigfaltigkeit Unterscheidung der Freude als individueller Seelenstimmung, Gottseligkeit, meistens als Gemeinschaftserlebens in kultischer Feier, als doxologischen und hymnologischen Lobpreises.